

ח ג י ת פ ו ק ס

פלימו והשטן

- א. מלחמת היצר: ארבעה סיפורים ועוד אחד
  1. רב עמרם חסידא והשביות
  - 2-3. ר' מאיר ור' עקיבא
  4. פלימו
  5. ר' חייא וחרותא
- ב. חמשת הסיפורים - הדומה והשונה
- ג. רצף הסיפורים - מסר ומשמעות
- ד. התרחשויות בערב יום כיפור
- ה. פלימו, העני וערב יום הכיפור
- ו. מי אתה פלימו?
סיכום

במסכת קידושין שבתלמוד הבבלי הובאו, בסוף פרק רביעי (פא ע"א-ע"ב), חמישה סיפורים בנושא מלחמתו של האדם ביצר. הרביעי מביניהם הוא נושאו של מאמר זה, והדיון בו יעסוק גם בהקשרו ומקומו על רקע ארבעת הסיפורים האחרים הסובבים אותו.

א. מלחמת היצר: ארבעה סיפורים ועוד אחד

1. רב עמרם חסידא והשביות

הסיפור הפותח את הרצף עוסק ברב עמרם החסיד, ששביות יהודיות שהובאו לנהרדעא נפדו ושוכנו בעליית ביתו, בעוד רב עמרם נותר בקומת הקרקע. על מנת שלא להתפתות מנשים אלו ולבוא לידי עבירה, נלקח הסולם המחבר בין הקומות. אולם, כשאחת השביות עברה מול פתח העלייה, פניה האירו את הבית ויצרו של רב עמרם תקף אותו. הוא לקח סולם, שבימים כתיקונם צריכים עשרה אנשים כדי להרימו, וטיפס בעזרתו לגג. תוך כדי כך, בעודו באמצע הסולם, הוא תפס את עצמו וצעק: "שריפה בבית עמרם!", כדי להזעיק למקום את שכניו ובעזרת הבושה מהם להימנע מהעבירה.

2-3. ר' מאיר ור' עקיבא

שני הסיפורים הבאים הינם על רבי מאיר ורבי עקיבא, והם כתובים בדיוק באותה תבנית ספרותית (רק שמו של התנא ואתר ההתרחשות שונה בכל סיפור): כל אחד מהם לועג לאנשים המתפתים ליצר, ואז מזדמן לפניו ניסיון מפתה שהוא לא מצליח לעמוד בו, ורק שמירה שמימית מונעת בעדו מלחטוא בפועל. באופן זה מגלים התנאים שגם הם כאחד האדם, ואינם מחוסנים מפני היצר. בסיפורים אלה היצר מיוצג על ידי השטן המחופש לאישה.

4. פלימו

הסיפור בו אתמקד בהרחבה עוסק בפלימו, אליו התגלה השטן בדמות עני בערב יום כיפורים. להלן הסיפור במלואו:

תרגום	לשון הגמרא
פלימו היה רגיל לומר בכל יום: 'חץ בעיניו של השטן'.	פלימו הוה רגיל למימר כל יומא: גירא בעיניה דשטן.
יום אחד ערב יום הכיפורים היה. נראה לו [השטן] כעני, בא ודפק בדלת. הוציאו לו לחם החוצה.	יומא חד, מעלי יומא דכיפורי הוה, אידמי ליה כעניא. אתא קרא אבבא, אפיקו ליה ריפתא.
אמר לו [העני לפלימו]: 'ביום כזה כולם בפנים ואני בחוץ?' הכניסוהו ונתנו לו לחם.	אמר ליה: יומא כי האינדא כולי עלמא גואי, ואנא אבראי? עייליה וקריבו ליה ריפתא.
אמר לו [העני]: 'ביום כזה כולם ישובים סביב השולחן ואני לבד?' הביאוהו והושיבוהו ליד השולחן.	אמר ליה: יומא כי האינדא כולי עלמא אתכא, ואנא לחודאי? אתיוהו אותבוהו אתכא.
היה יושב, ומלא גופו בשחין ופצעים מוגלתיים, והיה עושה בהם דברים מאוסים.	הוה יתיב, מלא נפשיה שיחנא וכיבי עליה, והוה קעביד ביה מילי דמאיס.
אמר לו [פלימו לעני]: 'שב יפה!'	אמר ליה: תיב שפיר.
אמר לו: 'תנו לי כוס'. הביאו לו כוס, השתעל וירק בה את כיחו.	אמר ליה: הבו לי כסא. יהבו ליה כסא, אכמר שדא ביה כיחו.
גערו בו, ועשה עצמו כמת.	נחרו ביה, שקא ומית.
שמעו שהיו אומרים: 'פלימו הרג אדם! פלימו הרג אדם!'	שמעו דהוו קאמרי: פלימו קטל גברא! פלימו קטל גברא!

ברח [פלימו] והחביא עצמו בבית הכסא [מאימת הרשויות]. הלך אחריו ונפל [פלימו] לפניו. כשראה שהוא מצטער, גילה לו עצמו [שהוא השטן]. אמר לו [השטן]: 'מדוע אתה אומר כך [חץ בעיני השטן]?' [אמר לו:] 'אלא איך אומר [כדי לדחותך מעלי]?' אמר לו: 'אמור; ה' יגער בו בשטן'.	ערק וטשא נפשיה בבית הכסא. אזיל בתריה נפל קמיה. כד חזייה דהוה מצטער גלי ליה נפשיה. אמר ליה: מאי טעמא אמרת הכי? ואלא היכי אימא? אמר ליה: לימא מר רחמנא נגער ביה בשטן.

5. ר' חייא וחרותא

הסיפור האחרון בקובץ הוא הסיפור על רב חייא בר אשי וחרותא:
רב חייא בר אשי התגזר מאשתו מספר שנים מחמת זְקָנָתו. לאחר ששמעה אותו
מתפלל להינצל מיצר הרע תמהה על כך, שהרי הוא פרוש ממנה, והתחפשה לחרותא
(זונה ידועה בעיר) כדי לפתותו. רב חייא התפתה ותבע את 'חרותא' לדבר עבירה, ואף
עמד באתגר פיזי קשה שהיא הציבה לו כדי שתישמע לו. לאחר מעשה הוא חזר לביתו
ונכנס לתנור הבוער, כדי להמית את עצמו ולכפר על המעשה.¹ אשתו שאלה אותו
למעשהו והוא סיפר לה את שאירע. היא גילתה לו את האמת - שזאת הייתה היא,
והמעשה היה מותר. רב חייא לא השתכנע עד שהיא הביאה לו ראיות לכך, אולם גם
אז הוא לא התנחם ולא הקל עם עצמו, מכיוון שסוף סוף כוונתה הייתה לעבור עבירה.
בעקבות כך התענה רב חייא כל ימיו, עד מיתתו.

ב. חמשת הסיפורים - הדומה והשונה

ניתן למצוא מאפיינים דומים ושונים בין הסיפורים:
בסיפורים על רבי עקיבא ורבי מאיר, בתחילה הם זלזלו ביצר והיו בטוחים שהם
יכולים להתגבר עליו בקלות. בשאר הסיפורים, לעומת זאת, הגיבורים היו מודעים
לכוחו של היצר ואף נקטו צעדים מראש כדי להימנע מפגיעתו הרעה. אצל רב עמרם
הורחק הסולם מראש מהעלייה, כדי שלא יוכל להגיע לשבויות. לפלימו יש מעין 'סיסמת
קרב' - משפט מסוים שאותו הוא תופס כמגן עליו, עליו הוא חוזר מדי יום: "חץ בעיני

1 הרב דוד לוריא, הרד"ל, בחידושו לקידושין שם, העיר שיתכן שבפועל הוא אפילו לא בא עליה לבסוף
בשל זקנותו.

של השטן". ובסיפור על רב חייא, הסוגר את שרשרת המעשים, יש לו תפילה קבועה אותה הוא אומר בנפילת אפיים: "הרחמן יצילנו מיצר הרע". ר' חייא הגיע עד לקיצוניות של עיקור היצר והתנזרות מיצר המין גם במקומות בהם מותר ואף מצווה להשתמש בו - כאשר הוא עם אשתו.

מהסיפורים על פלימו ור' חייא נראה, שלמרות האמצעים שנקטו כדי לא ליפול ברשתו של היצר הם לא הצליחו להתגבר עליו והוא יצא כמנצח. פלימו אמנם הכניס את העני לביתו אך היחס אליו נראה כנועד לצאת ידי חובה ולא לקיים מצוות הכנסת אורחים כראוי. לעומתם, ר' עמרם חסידא הצליח בזכות פעולותיו, לאחר שהיצר התגרה והחל לפגוע בו, להכניע את היצר.

הרב אברהם וולפיש ציין דמיון ושוני נוספים בין הסיפורים:

הכול רוצים להגיע לאישה, והעצירה לפני: רב עמרם ורבי עקיבא עולים באופן אנכי לאישה, ואילו רבי מאיר חותר לעברה במאוזן, ושלושתם נעצרים באמצע הדרך, לפני שהם נופלים בחטא.

הסיפור על פלימו, לעומת שאר הסיפורים, קרה ביום מיוחד בשנה - בערב יום הכיפורים. כיוון שמדובר על סעודה בה בני הבית יושבים לאכול ביחד, יש להניח שמדובר בזמן של עיסוק במצווה מיוחדת - הסעודה המפסקת שלפני הצום.

במעשה פלימו, ובמעשי ר' מאיר ור' עקיבא, השטן יזם את ההתגרות.

רב עמרם הזהיר מתגבר על יצרו, בעוד שר' עקיבא ור' מאיר המתלוצצים על עוברי עבירה היו נכשלים אלמלא היו מכריזים עליהם ברקיע.

בכל הסיפורים, למעט במעשה פלימו, המלחמה היא ביצר המין. לכן השטן מתחפש לאישה (או: אשתו של ר' חייא מתחפשת לזונה). לעומת זאת, אצל פלימו השטן מתחפש לעני.

בטבלה הבאה ניתן לראות את נקודות הדמיון והשוני בין הסיפורים:

המסקנה	המושך בחוטים	מושא המאבק	הזמן	הרקע	גיבור הסיפור
דברי ר' עמרם ליצר: אתה אש ואני בשר ואני עדיף ממך, שהתגברתי עליך.	היצר שמתגלה בסיום כעמוד אש	שבויה שנפדתה		הרחקת הסולם מהעלייה	רב עמרם

2 הרב אברהם וולפיש, "העריכה היוצרת וכח היצר: עיון בעריכת מסכת קידושין במשנה, בתוספתא ובבבלי", (JSIJ 7 (2008), עמ' 79-31.

ר' מאיר ור' עקיבא	מתלוצץ בעוברי עבירה	אישה	השטן	אם לא היו מכריזים עליהם ברקיע, שיש להיזהר בתורתם, היה מכשילים.
פלימו	הוה רגיל למימר כל יומא: גירא בעיניה דשטן	ערב יום הכיפורים	השטן	יש להתפלל להצלה מהשטן, ולא להתגרות בו.
ר' חייא	היה אומר בנפילת אפיים: "הרחמן יצילנו מיצר הרע"	חרותא (אישה זונה)	אשתו	עצם הכוונה לחטוא דורשת כפרה, ולא רק המעשה.

בדברים שנכתבו על מעשה פלימו מצאתי מעט התייחסויות לשרשרת הסיפורים ולקשרים ביניהם. שולמית ולר³ ראתה את הסיפור המופיע מוקדם יותר באותו עמוד, על רב ביבי שהתארח בבית רב יוסף, כפותח את הרצף: בסיפור זה אכל רב ביבי עם רב יוסף ואשתו בעלייה, ולאחר שסיימו את ארוחתם ירדו רב יוסף ואשתו לקומת הקרקע. אמר להם רב ביבי: "קחו את הסולם מתחת ביבי [שלא יוכל לעבור לקומת הקרקע]". לאור זה, רואה ולר את הסיפורים כבנויים מצמידים, כאשר מצמד לצמד יש הסלמה בכוחו של היצר: רב ביבי ורב עמרם - היצר בצמד זה הוא ישות רבת עוצמה, אך האדם יכול לעמוד נגדה ולהכניעה. רבי מאיר ורבי עקיבא - שניהם אינם חוששים מהיצר ומאמינים בכוחם, אולם בשעת מבחן היצר מנצחם ורק בזכות שמכריזים עליהם ברקיע הם ניצלים מפגיעתו הרעה. כלומר, לאדם רגיל אין שום סיכוי לצאת מהמלחמה עם היצר כשידו על העליונה. פלימו ורב חייא - היצר מוצג כאן באופן קיצוני, כבעל כוח התמדה ויכולת לתעתע בקורבנותיו, ואין שום סיכוי לנצחו. עניינה של הסוגיה כולה היא מלחמתו של האדם ביצר, והמסקנה העולה לדעתה מרצף הסיפורים היא שהאדם לא יכול לגבור על השטן, ולפיכך עליו להימנע מכל מגע איתו ולבקש את עזרתו של ה'.

3 שולמית ולר, נשים בחברה היהודית בתקופת המשנה והתלמוד, תל אביב תשס"א, עמ' 41. היא כיוונה בדבריה לדברי המהרש"א בחידושי אגדות, קידושין פא ע"א ד"ה אידמי: "כי זה דרכו של היצר הרע, כמו שכתוב פרק החליל, בתחילה קראו 'הלך', ולבסוף קראו 'אורח', ולבסוף קראו 'איש', כפירוש רש"י שם. וכן הכא - בתחילה עני הולך מבראי ברחוב שואל על הפתחים, ואח"כ כאורח מגואי [= מבפנים], ואח"כ כבעל הבית - אתאכא [= סביב השולחן]".

לעומת קריאתה של שולמית ולר, עידו חברוני קרא את הסיפור על פלימו, בשל מיקומו ברצף הסיפורים, כסיפור שמטרתו להוביל את האדם דווקא לניצחון על השטן. ביכולתו של האדם לנצחו אם הוא מבין את מעמדו של השטן במערכת, בכפיפות לתוכנית העל האלוקית.⁴

אדמיאל קוסמן ראה בחץ המופנה לשטן סמל שמוכא בתלמוד בהקשרים של נסיונות מיניים של השטן בני אדם. לכן, למרות שסיפור זה לא עוסק ביצר המין דווקא, הוא שייך לרצף הסיפורים העוסקים בפיתוי היצר.⁵

הרב אברהם וולפיש ראה סיפורים אלו כקובץ שעניינו התמודדות חכמים עם פיתוי יצר המין, נושא בו עוסקת הגמרא גם בפרק א' במסכת קידושין (ל ע"ב). ברצף הסיפורים בפרקנו ראה הרב וולפיש הסלמה העולה מצדו של השטן בהתאמה להקצנה של החכם. כך, הוא רואה את אמירתו של פלימו "חץ בעיני השטן" כחריפה יותר מהזלזול של רבי מאיר ורבי עקיבא בעוברי עבירה.⁶

קיים דמיון בין הסיפור הפותח את הקובץ, על רב עמרם חסידא, ובין הסיפור החותם אותו עם רב חייא וחרותא, כאשר שניהם דומים בפירושם להתמודדות עם היצר כהתמודדות של אש עם בשר. כמו כן, בשניהם אין חטא אלא כוונה, שניהם יראים ממנו, ובשניהם אין התערבות של השטן בתפושת אלא התמודדות מול אישה אמיתית.⁷

הטענה שאנסה להוכיח לאורך המאמר היא שכמו בסיפורים אחרים השטן הוא ביטוי לכוחות רעים ושליליים, ולא ניתן להימנע ממפגש עם השטן, כיוון שהוא מבטא למעשה כוח פנימי (היצר) הנמצא אצל כל אחד מאיתנו. אלא שהדגש בסיפור זה הוא שבעזרת תפילה ופנייה לעזרתו של ה', נוכל ללמוד לתעל כוח זה, שיש בו גם חיות רבה והנעה לפעולה, ליצירה ולתיקון עולם.

פלימו 'ירה חיצים' ביצר, ובכך ביקש להרחיק אותו מחייו. זו הייתה דרך ההתמודדות שלו עם היצר, אולם המפגש עם השטן חשף את החלקים החלשים הקיימים אצלו כפי

4 עידו חברוני, "גירא בעיניה דשטן - הקשרים ומשמעות בסיפור פולמוס תלמודי", מחקרי ירושלים בספרות עברית, כג (תש"ע), עמ' 15-51.

5 אדמיאל קוסמן, מסכת גברים - רב והקצב ועוד סיפורים, ירושלים, 2002, עמ' 105-115, 170-173.

6 הרב וולפיש, לעיל הערה 2.

7 יערה ענבר, חלום של בין השמשות - עיון ודרישה בסיפורים תלמודיים, תל אביב, 2013, עמ' 119-146. ענבר ציינה קשר בין סיפורו של פלימו לסיפור על רבי חייא וחרותא: התנהגות שניהם נובעת מתוך פחד מהיצר. למרות שר' חייא מיישם את ההמלצות שניתנו לפלימו, הוא לא מצליח לגבור על היצר. זאת כיוון שהפתרון לא מצוי בהשענות פסיבית על האל, אלא בהתמודדות עם החיים בגובה העיניים ולא בעיניים עצומות. פלימו מול העני ור' חייא מול הזונה לא רואים באמת את העני או את הזונה הניצבים מולם.

שהם נמצאים בכל בן תמותה ואילץ אותו להיות מודע להם. המפגש מכוון את פלימו לכך שהוא לא יכול להילחם בחלקים הללו בכוחות עצמו, אלא צריך לשם כך עזרה מה'. המעשה בו התגרה השטן בפלימו הוא חוליית קישור בין ההתלוצצות של ר"ע ור"מ לתפילת רבי חייא. גם מבחינה כרונולוגית, פלימו חי בתקופה שביניהם והיה בבית מדרשו של רבי.⁸

כדי לבסס את הטענה צריך להתייחס למספר שאלות שעולות ביחס לסיפור על פלימו:

1. מה המשמעות לכך שהמעשה התרחש ביום מיוחד במינו, בערב יום הכיפורים, וכנראה בזמן הסעודה המפסקת?
2. מה השינוי שעבר פלימו מתחילת הסיפור, בו אמר "חץ בעיני השטן", לסוף הסיפור שבו האמירה היא "ה' יגער בו בשטן" בעקבות העובדה שהשטן העמיד אותו על טעותו?
3. מה משמעות קביעת סיפורו של פלימו בתוך רצף הסיפורים הללו?⁹

ד. התרחשויות בערב יום כיפור

הסיפור בין פלימו והשטן מתרחש ביום מיוחד ובשעה מיוחדת - ערב יום הכיפורים במהלך הסעודה המפסקת. מה המשמעות לכך שסיפור זה מתרחש דווקא אז? על מעמדו המיוחד של ערב יום כיפור ניתן ללמוד מדרשת חז"ל:

אָךְ בְּעֶשׂוֹר לַחֲדָשׁ הַשְּׁבִיעִי הָיָה יוֹם הַכִּפּוּרִים הוּא מְקַרָּא קֹדֶשׁ יְהִיָּה לָכֶם וְעֲנִיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם, וְהִקְרַבְתֶּם אֵשָׁה לָהּ.

(ויקרא כ"ג, כז)

אולם, בהמשך הפסוקים נזכר תאריך מוקדם יותר:

שֶׁבֶת שִׁבְתוֹן הוּא לָכֶם וְעֲנִיתֶם אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּתִשְׁעָה לַחֲדָשׁ בְּעֶרֶב מְעֶרֶב עַד עֶרֶב תִּשְׁבְּתוּ שִׁבְתְּכֶם.

(שם, לב)

8 מנחות לו ע"א.

9 עוד על המעשה עם פלימו, ראו: הרב יצחק גינזבורג, "שני ראשים", אדמה, שמים ותהום, כפר חב"ד תשס"ה, עמ' קכא-קכד.

מתי, אם כן, מתענים - בתשיעי או בעשירי? תשובה לכך ניתנת בגמרא יומא פא ע"ב על ידי רב חייא בר רב מדיפתא:

'ועניתם את נפשותיכם בתשעה' - וכי בתשעה מתענין, והלא בעשור מתענין? אלא לומר לך: כל האוכל ושותה בתשיעי מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי.

מצווה לאכול ולשתות בערב יום הכיפורים, וערכן של סעודות אלו אף משתווה לעינוי הנפש בצום עצמו.¹⁰ מכאן שלא קיימת דיכוטומיה בין הממד הגופני לרוחני ביום הכיפורים, והממד הגופני מעוגן בתוך הממד הרוחני.¹¹

בגמרא סוכה כח ע"א מסופר בשבחו של רבן יוחנן בן זכאי. אחד הדברים שצוינו שם הוא לימודו הקבוע שלו בבית המדרש, ממנו לא פסק אלא בשני ימים בשנה:

ולא אמר הגיע עת לעמוד בבית המדרש חוץ מערבי פסחים וערבי יום הכפורים, וכן היה ר' אליעזר תלמידו נוהג אחריו.

מסתבר שליום זה יש ערך כה חשוב מצד עצמו, עד שהוא אף מצדיק את הפסקת הלימוד. בתלמוד הבבלי מופיעים מספר אירועים שהתרחשו בערב יום כיפור, ולהלן פירוט של רובם:

פיוס בערב יום כיפור (עירובין נד ע"א): לרבא בנו של רב יוסף בר חמא היה 'עניין' (כעס) בינו לבין רב יוסף. לכן, הלך רבא בריב"ח לרב יוסף לפייסו בערב יום כיפור. הוא מגיע באמצע הסעודה, כששמשו של רב יוסף בא למזוג לו את הכוס, ואומר לשמש שהוא חפץ למזוג לרב יוסף בעצמו. על פי אופן המזיגה מזהה רב יוסף (שהיה סגי נהור) שזהו רבא בריב"ח (שהיה בקי במזיגה. "מזיגה" היא מהילת היין בכמות המים המדויקת). הוא מבקש ממנו לפרש לו את הפסוקים "ומדבר מתנה. וממתנה נחליאל, ומנחליאל במות. ומבמות הגיא..." (במדבר כ"א, יח-כ), ורבא דורש כתובים אלו על התהליך הנפשי שעובר על לומדי התורה: כשאדם משים עצמו עניו כמדבר הוא זוכה

10 אלחנן שרלו, במאמרו "פלימו והשטן" (אתר ישיבת עתניאל. נצפה בתאריך כ"א תמוז תשע"ה, 11.8.15), כתב על משמעות ערב יום הכיפורים: "...נמצא אם כן, שערב יום הכיפורים ויום הכיפורים יוצרים יחד תנועה שלמה של תיקון. יום הכיפורים הוא יום ענות אדם נפשו, ההוכחה הפשוטה שהאדם הוא קדוש וטהור, אינו עבד לצרכיו, ויכול לחוות קדושה וטהרה הכרוכות בהימנעות מאכילה, שתייה, תשמיש המיטה ושאר עינויים. אך תיקונו של יום הכיפורים אינו שלם ללא ערב יום הכיפורים. ביום זה ישנה מצווה הפוכה - להרבות באכילה ובשתייה, להיפגש דווקא עם הצדדים האנושיים יותר בחיינו- הבית, המשפחה, הסעודה המפסקת".

11 חברוני, לעיל הערה 4.

לקבל את התורה במתנה, ואז נוחלו אל. בעקבות כך הוא מתגאה ("במות"), וכתוצאה מכך הקב"ה משפילו ("הגיא"), אך כאשר הוא חוזר בתשובה על גאוותו הקב"ה שב ומגביהו ("כל גיא ינשא"). בכך, אולי, רמז רבא לפיוס שיזם ביניהם, כאשר הוא לקח את תפקיד המפייס וכתוצאה מכך יכלו להתקרב מחדש.

פיוס בערב יום כיפור שלא הסתיים טוב (יומא פז ע"א): לרב היה 'עניין' עם הקצב. הוא לא בא לפניו (כנראה שהקצב לא בא לרב, אך אפשר גם לפרש שרב לא הלך לקצב) עד ערב יום הכיפורים, ובערב יום כיפור אמר רב: אלך אני ואפייסו. בדרכו פגש בו רב הונא, ושאל אותו לאן הוא הולך. ענה לו רב שהוא הולך לפייס את פלוני. בתגובה ענה רב הונא: "אתה הולך להרוג אדם!". למרות דבריו של רב הונא, המשיך רב בדרכו. ואכן, במהלך חילופי הדברים בין הקצב לרב נשמטה עצם מעצמות הראש של הבהמה, פגעה בגרונו של הקצב והרגה אותו.

רב ויתר על כבודו והלך בערב יום הכיפורים לפייס את הקצב, למרות שלטענתו הקצב הוא זה שצריך לבוא אליו ולפייסו. הוא רצה מאוד להתפייס ולנצל את המעלה המיוחדת שיש ביום זה, היה ממוקד במטרתו, ולא הקשיב לתלמידו רב הונא, שהזהירו בפירוש שפיוס זה לא יגמר בטוב. הקצב לא מקבל יפה את רב, ובסופו של דבר הייתה כאן החמצה גדולה לאפשרות להשכין שלום הנטוע ביום זה, ואף חמור מכך: במקום להתפייס עם הקצב התוצאה היא שהקצב נהרג ויום זה הסתיים במפח נפש גדול.¹²

רב רחומי שלא שב מבית המדרש בערב יום כיפור (כתובות סב ע"ב): במסגרת סוגיה העוסקת בחיוב מצוות עונה על בעלי מקצועות שונים, ובהם גם בעונתם של תלמידי חכמים, מסופר על רב רחומי שהיה רגיל לבוא לביתו בכל ערב יום כיפור מתלמודו אצל רבא במחוזא. ערב יום כיפור אחד נמשך אחר תלמודו ונשאר בבית המדרש, ואשתו שציפתה לו הצטערה והזילה דמעה. באותה שעה, נשבר הגג שר' רחומי ישב עליו, והוא נפל ומת.

רב יוסף בנו של רבא מבקש לשוב לביתו בערב יום כיפור (כתובות סג ע"א): בסוף הדיון הנזכר, מסופר שרב יוסף בנו של רבא נשלח ללמוד על ידי אביו אצל רב יוסף [בר חייא]. לשם כך, הוא קיבל רשות (כנראה מבית הדין) להעדרות של שש שנים מביתו. אולם, לאחר שלוש שנים, בערב יום כיפור, הבן החליט ללכת ולראות את 'אנשי ביתו' - כלומר את אשתו. כשרבא אביו שמע זאת, הוא יצא לקראת בנו בכלי זין, ואף הטיח בו מילים קשות: "זונתך נזכרת?" (אמנם על פי גרסה אחרת בגמרא הביטוי היה רך

יותר: "יונתן נזכרת", כלומר שבשבילה עזבת את לימודך וחזרת. מרוב שהיו עסוקים במריבה, פספסו האב והבן את אכילת הסעודה המפסקת.

מתן צדקה בערב יום כיפור ע"י מר עוקבא (כתובות סז ע"ב): למר עוקבא היה שכן עני, והוא היה רגיל לשלוח לו בכל ערב יום כיפור ארבע מאות זוז. בערב יום כיפור אחד שלח לו את הכסף בידי בנו. חזר הבן עם הכסף ואמר לאביו שאין צורך לשלוח יותר כסף לעני זה. שאל אותו מר עוקבא: מה ראית? וענה הבן שהוא ראה שמזלפים לו יין ישן על הרצפה (כך היו מבשמים את החדר בזמנם). אמר מר עוקבא: אם הוא כל כך מפונק, הכסף הזה לא יספיק לו. כפל לו את הסכום ושלח אליו.

בערב יום כיפור נוהגים במיוחד להרבות בצדקה. מר עוקבא לא השתכנע מדברי הבן, שטען שאותו אדם איננו מוגדר כעני כיון שהוא חי חיי פאר ומותרות, והעביר מסר שיש לנהוג במקרה זה לפנים משורת הדין. הגדרת העוני היא עניין יחסי, ותלויה בהרגל של כל אדם. העזרה לזולת היא גם למי שמצבו החומרי נראה טוב.

צדקה לשמה בערב יום כיפור (בבא בתרא י ע"א): רבן יוחנן בן זכאי חלם על אחייניו, בני אחותו, שיאבדו בשנה הקרובה שבע מאות דינרים. לכן, הוא שידלם וכפה אותם בדברים לתת כסף רב לצדקה. בסיכומה של אותה שנה נמצא שהם נתנו 683 דינרים לצדקה, ובערב יום כיפור באו שלוחים מבית הקיסר ולקחו מהם 17 דינרים. אמר להם ריב"ז: אל תפחדו שתפסידו יותר, כי רק את אותם שבע עשרה דינרים יקח הקיסר. אמרו לו: מנין ידעת? ענה להם: חלום חלמתי עליכם, שיקחו מכם שבע מאות דינרים במשך השנה. שאלו אותו: אם כך, למה לא אמרת לנו זאת מלכתחילה, והיינו נותנים גם אותם לצדקה? ענה להם: כדי שתתנו צדקה לשמה.

ערב יום כיפור סוגר את מעגל השנה הקודמת, ומהווה הזדמנות אחרונה לגמול חסד, על ידי נתינת צדקה, טרם חיתום הדין. לאחייניו של רבן יוחנן הייתה הזדמנות אחרונה לתת כסף זה לצדקה, ומאחר שהגיע כבר ערב יום הכיפורים - החמיצו את השעה והכסף הגיע לידי של הקיסר.

דין ודברים בעת סעודה מפסקת (חולין קי ע"א-ע"ב): רמי בר תמרי הגיע לעיר סורא בערב יום כיפור, בשעה שבני העיר אכלו סעודה מפסקת. כדי לאכול לפני הצום הוא נאלץ ללקוט מחלקי בשר שהושלכו לאשפה, עקב מנהג איסור שנהגו בהם אנשי העיר, בניגוד למנהג אנשי עירו בפומבדיתא שהתירו אותם. כתוצאה מכך הוא נקרא לבוא לדין לפני רב חסדא, שם מקשים חכמי סורא על הנהגותיו ההלכתיות השונות. במקום להתעסק במצבו העגום של בר תמרי, הצליפו בו חכמי סורא בשאלות כדי לברר ולדאוג לרמתו הרוחנית, שלא יעבור חלילה על ההלכה, תוך התעלמות מצרכיו הגשמיים. הבסיסיים.

מהסיפורים התלמודיים שהובאו לעיל, ניתן לסמן שלוש משמעויות עיקריות של ערב יום הכיפורים:

זמן מעבר - מימי החול לשבת שבתון, כמעין זמן של בין השמשות.
הזמן הקרוב ביותר ליום הקדוש בשנה - ולכן גם היום האחרון שניתן בו לתקן את השנה שחלפה.

זמן שבו מצוות הצדקה מהותית מאוד - כיוון שדרכה נבחן היחס לזולת.
ביום זה אדם עסוק ביציאה הן מהמקום הפיזי הקבוע (כמו בית המדרש), והן מהמקום המנטלי, כגון מצב של נתק ביחסים עם רבו. זהו זמן של תיקון לפני הרגע האחרון. יחד עם הפתח לשלום כלפי אדם וכלפי שמים, טמונה ביום זה גם סכנה. דווקא כשמגיעים כמעט לשיא, ליום הכיפורים - או שהאדם יצליח לעבור גם את המשוכה האחרונה ולהגיע לתיקון, או שתחת זאת תתרחש נפילה ויווצר שבר וניתוק.
ביום זה אדם עסוק בתיקון אחרון של היחסים בינו לבין חברו. כך נאמר במשנה יומא ח, ז:

עבירות שבין אדם למקום, יום הכיפורים מכפר; שבינו לבין חברו - אין יום הכיפורים מכפר, עד שירצה את חברו.

ביום הכיפורים מגיע אדם לשיא של קרבת אלהים. ביום מיוחד זה הוא מתנתק מהוויות העולם, אינו אוכל ושותה, אינו עושה מלאכה, נוהג ללבוש בגדי לבן ולהרבות בתפילה, והרי הוא כמעט כאחד המלאכים. הסיפורים התלמודיים הללו, שמתרחשים בערב יום כיפור, מדגישים שעבודת ה' של האדם חייבת להיות בתוך הקשר חברתי של אכפתיות, דאגה ותקשורת עם הזולת, ולא מהשפה לחוץ וללא קירבה ואחריות לאישה, לרב, לשכנים ואפילו למוכר בשוק.

ה. פלימו, העני וערב יום הכיפורים

הסיפור של פלימו מתחיל בישורת האחרונה לפני יום הכיפורים. פלימו ישב עם משפחתו לאכול את הסעודה המפסקת. על פי דבריו של העני בהמשך הסעודה: "ביום כזה כולם ישובים סביב השולחן ואני לבד?" נראה שהם ישבו בנעימים והתענגו על ארוחה טובה.¹³ כאמור, ביום זה יש מצווה לאכול, בניגוד ליום הכיפורים שהוא יום שחובה להתענות

---

13 קוסמן (לעיל הערה 5) ראה את התנהגותו של פלימו כהתנהגות שמייצגת את הבורגנות הדתית. הדת ומנהיגיה משמשים חומת הגנה לחברה זאת, אך היא אינה שומעת את הציווי האמיתי של האל, ולכן גם פלימו לא מכניס באמת את העני לביתו.

בו ולהיזהר מחמישה איסורים: אכילה ושתייה, רחיצה, סיכה, נעילת הסנדל ותשמיש המיטה. גם ערב יום הכיפורים הוא יום של קדושה, ובו מצווה לאכול ולענג את הנפש. זו עבודה רוחנית שנטועה בתוך חיי החומר.

פלימו, מן הסתם, הרגיש שהוא מוגן ושלם, לאחר שירה כל יום חץ בעיניו של השטן ושלט ביצרו הרע. האכילה עצמה, שהיא מעשה גשמי, היא גם מעשה של מצווה ביום זה. ייתכן שבני הבית כבר היו רחוצים ולבושים בבגדי חג לבנים, ופלימו התפלל כבר את תפילת המנחה ואמר בה את הוידוי הנאמר בתפילה זו.

בשעה זאת דפק השטן בדמות עני בדלת והפר את כל הסדר הטוב. זו אולי ההזדמנות האחרונה שלו לפני יום כיפור. בגמרא יומא כ ע"א נאמר שכל השנה יש רשות לשטן לקטרג, לבד מיום הכיפורים. על כן, בערב יום הכיפורים, בשעת הסעודה המפסקת, סמוך לכניסת יום הכיפורים, כאשר השטן ראה שהוא הולך להיות מנוצח - הוא משתמש במלוא כוחו, ומנסה בכל זאת לנצח את בעל הבית שלחם בו.¹⁴ הזמן הטוב ביותר מבחינתו של השטן הוא בשעת סעודה, וכדברי המדרש:

אמר רבי יצחק: כל מקום שאתה מוצא ישיבה השטן קופץ.

אמר רבי חלבו: בכל מקום שאתה מוצא נחת רוח השטן מקטרג.

אמר רבי לוי: בכל מקום שאתה מוצא אכילה ושתייה השטן מקטרג.

(בראשית רבה פרשה לח ז)

פלימו יושב עם משפחתו לסעודה. השטן נכנס לסדק הקטן שבין הדימוי של פלימו בעיני עצמו ובעיני הסביבה,¹⁵ כמייצג את המודל של מקיים המצוות כהלכתן, לבין פנימיותו של פלימו על כל הכלול בה - יצר הטוב אך גם יצר הרע.¹⁶

14 הרב יוסף שאול הלוי נתנזון, פירוש דברי שאול על האגדות.

15 הרי"ד סולוביצ'יק, "קול דודי דופק", איש האמונה הבודד, עמ' 72, כתב שאיוב אמנם היה מתפלל אך לא התפלל על סבלו של הזולת, והתיקון היה רק כשהתפילה הייתה גם בעד אחרים: "וה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו" (איוב מ"ב, י). הרב סולוביצ'יק ראה את איוב כאדם שאמנם העניק נדבות הגונות, אך ללא עשיית חסד והתמזגות עם הזולת וכאבו, וללא הרגשת אחריות לגורלו.

16 ניתן להקביל את הסיפור של פלימו והשטן לסיפורו של איוב. בתחילת הספר נראה שאין בו דופי: "והיה האיש ההוא תם וישר וירא אלהים וסר מרע" (איוב א', א). בדומה לפלימו, לאיוב יש אמירה או התנהגות קבועה: הוא מקריב עולה כל יום בשביל בניו: "והשכים בבקר והעלה עלות מספר כלם כי אמר איוב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם, ככה יעשה איוב כל הימים" (איוב א', ה). בספר איוב מתואר איך ה' מתיר לשטן להתגרות באיוב. השטן הוא שליח של ה', ולא בעל כוח משלו. גם בסיפור של פלימו נראה שהשטן בא לבדוק האם פלימו מקיים כראוי את המצוות - לא כהתגרות גרידא, אלא כדי ללמדו כשליח ה' כיצד צריך להתמודד עם היצר.

פלימו פתח את הדלת בפני העני, אך התקשה לתת לו לעבור את הסף ולהיכנס אליו הביתה. אחר כך הוא מכניס אותו בהדרגה ובחוסר ברירה לביתו. בתחילה הוא ביקש להוציא לו לחם החוצה. בשלב השני, כתוצאה מבקשה מפורשת של העני, הוא מכניס אותו לתוך ביתו. רק בשלב השלישי הוא הושיב את העני ליד השולחן ורק בסוף גם הגיש לו כוס. אמנם הסיפור כתוב בלשון רבים: "אפיקו, ריבו, אתוהו, אותבוהו, הבו, יהבו, שמעו..."¹⁷, אך פלימו הוא בעל הבית ומנהלו.

המעבר של העני מהחוץ לפנים הוא מצב למינלי - מצב מעבר. פלימו נבחן אם יניח לעני לעבור בדלת, להיכנס אל תוך הבית ולסעוד עם החבורה על אותו שולחן. האם יוכל להעצים את החוויה הדתית ערב כניסת החג על ידי ביטול ההיררכיות בינו לבין העני וקבלתו כחלק מהמשפחה.

אולם, עם כניסתו של העני לפתח הבית, בניגוד לציפייה שלנו מהעני שיהיה כנוע ומכיר תודה, לעני הזה יש דרישות. הוא לא מוכן להסתפק בנדבה שנותנים לו ללא יחס אמפתי ובלא הכנסה שלו לתוך החבורה שסועדת סביב השולחן.

פלימו אינו מסוגל לצאת מתוך עצמו ולהיענות לצרכיו הפיזיים והנפשיים של העני.¹⁷ העני נתן לפלימו, כביכול, הזדמנות לזכות במצוות הכנסת אורחים ולהוסיף מעשה זה לצד הזכויות במאזן הזכויות-חובות. לפלימו היה קושי לעשות צדקה עם העני. העני התחיל לנהל את העניינים בתוך ביתו של פלימו ולקבוע את סדר היום, ופלימו הפך להיות בובת משחק שהעני מפעילה. ולא רק זאת, אלא שהעני עשה מעשים דוחים ולא נעימים בעוד הוא במעמד של אורח, ובכך העמיד במבחן קשה את סבלנותו של פלימו ואת יכולת הספיגה שלו.

מי הוא פלימו, ולמה בחר השטן ללמד דווקא אותו שיעור חשוב ביחס הראוי ליצר הרע?

ו. מי אתה פלימו?

סיפורנו נפתח בהתגרותו היום יומית של פלימו בשטן, על ידי האמירה הקבועה "גירא בעיני דשטן". פרושה המילולי של המילה "גירא" הוא חץ, אך אין ספק שהיא מרמזת

---

17 בניגוד לסיפור בגמ' שבת קנו ע"ב, שם בתו של רבי עקיבא התפנתה מסעודתה שלה ביום מיוחד בחייה - יום חתונתה, שהוא גם כן מעין יום כיפור - כדי לשמוע את העני.

גם להתגרות.¹⁸ הצגתו של פלימו עם המשפט הזה בראש סיפור המעשה מעידה עליו שזהו משפט מפתח בחייו, ממנו משתמע שהוא היה עסוק מאוד בשטן ובמעמדו מולו. אדם שעסוק כל כך בנושא מסוים, סביר מאוד שהוא מוטרד או אף חושש ממנו.¹⁹ לכן, מנסה פלימו לנקוט בדרך פעולה, כדי להרגיש מוגן ובעל שליטה בכוח זה שקיים בעולם. הוא רצה להתגבר על השטן ולהיות מעליו, בעמדת המנצח. הדרך שבה הוא בחר להילחם בשטן, היא על ידי התגרות מילולית בו. ניתן אולי לומר שזהו יישום נכון של האמירה בגמרא בכרכות: "לעולם ירגיז אדם יצר הטוב על יצר הרע",²⁰ אולם מתוך ההקשר של המשך הסוגיה, נראה שהאמירה היא להגביר את עשיית הטוב, כך שבמאזן הכוחות הכולל ידו של היצר הרע תהיה על התחוננה. לעומת זאת, האמירה של פלימו גרמה לו להרגיש שהוא התגבר על השטן, וכביכול שלח בו חץ והרג אותו.²¹ בגמרא בסוכה (לח ע"א) מופיעה אמירה דומה בשמו של רב אחא בר יעקב. בכל פעם כשהיה מנענע את הלולב היה אומר: "גירא בעינא דשטנא". רש"י שם הסביר: "הרי זה לִחְץ בעיניו של שטן, שרואה בעיניו שאין בו כח לנתק מעלינו עול מצוות". אולם, הגמרא שם ממשיכה ומציינת שאין לומר כן: "ולאו מילתא היא, משום דאתי לאיגרוי ביה". התגרות זו אינה מעשה נכון, כיון שהיא ממריצה את השטן להתגרות באדם ולנסותו. הגמרא העמידה את החץ, ה'גירא', כגורם להתגרות, 'איגרוי'. אנו רואים גם דמיון ויזואלי בין דימוי החץ אצל פלימו, לבין הלולב של רב אחא בר יעקב. שניהם רצו להילחם בשטן מרחוק, על ידי חפץ ארוך וחד שאינו דורש קרבה.²² החץ שפלימו ירה לעבר השטן אפשר לו התמודדות מרוחקת עמו, ללא מפגש פנים מול פנים וללא 'הסתכלות בעיניים'. הרב שלמה איידלש, המהרש"א, פירש את יריית

18 ארי אלון, הסימבוליזציה של מרכיבי העלילה בסיפור התלמודי, עבודת גמר, האוניברסיטה העברית ירושלים, תשמ"ב, עמ' 62, ראה את התגרותו של פלימו בשטן כיוהרה כלפי היצר. במהלך הסיפור השטן חושף את חולשותיו של פלימו ומביא אותו להכרה בהם.

19 ענבר (לעיל הערה 7) העלתה את האפשרות שהתנהגותו של פלימו כלפי השטן נבעה מפחד ולא מזחיחות או יהירות. אך בין שהתנהגותו נבעה מיהירות, ובין שנבעה מפחד, יש במעשהו של פלימו בעיתיות. שכן, פלימו העמיד עצמו במקומו של האל, כמי שמסוגל להשפיע ולשלוט במהלכי השטן. הוא ראה את היצר כמשהו חיצוני, ולא חלק אינטגרלי מהחיים שיש לתעלו לעניינים חיוביים.

20 ברכות ה ע"א: "אמר רבי לוי בר חמא אמר רבי שמעון בן לקיש: לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, שנאמר 'רגזו ואל תחטאו'. אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יעסוק בתורה, שנאמר: 'אמרו בלבבכם'. אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יקרא קריאת שמע, שנאמר: 'על משכבכם'. אם נצחו - מוטב, ואם לאו - יזכור לו יום המיתה, שנאמר: 'ודמו סלה'".

21 חברוני (לעיל הערה 4) ציין שסמלים חדים להתגוננות כנגד היצר הרע הם סמלים אוניברסליים להתמודדות מפני כוחות הרע.

22 צורתו של הלולב, המזכירה חץ, גם היא סמל. אולם, הלולב הוא גם תשמיש מצווה, המשמשת כהגנה מפני השטן.

החץ של פלימו בין עיני השטן דווקא, כיוון שהעיניים הן סרסורי העבירה.²³ פלימו רצה לסלק מהשטן את היכולת לשדל אנשים לדבר עבירה, או להוכיח שאין בארץ צדיק אשר לא יחטא. הוא ניסה לעשות זאת על ידי חיסולו. אולם ייתכן מאוד שפלימו חשש מהימשכותו שלו אחרי המבט, ואולי מהגילוי שהשטן הוא לא יישות חיצונית אלא יישות פנימית השוכנת בתוכו.²⁴ לכן הוא ניסה לפגוע במקום הזה ולנטרל אותו, ובכך למנוע את יכולת הפיתוי של יצרו. פלימו רמז בכך שהוא רוצה לפגוע במחשבתו ובכוונותיו של השטן, ולא דווקא בראיית השטן הפיזית. כאמור לעיל, פלימו היה עסוק באותן מחשבות 'לא יפות' שעברו בראשו הוא, ואולי בדברים אסורים שעניו תרו אחריהם והוא ניסה 'להרוג אותם'.

השטן נגלה לפלימו בערב יום הכיפורים. הרב יוסף חיים, ה'בן איש חי', פירש בספרו בן יהודע שהכוונה בלשון 'רגיל' (פלימו היה 'רגיל' לומר בכל יום את המשפט נגד השטן) היא לשלוש פעמים, כלומר שבכל יום היה פלימו אומר בכל אחת מהתפילות "גירא בעיניה דשטן". אולם, בהגיע יום הכיפורים, ומכיון שביום זה פלימו עתיד להתפלל חמש תפילות, היה היצר חרד יותר, ולפיכך בא לבקש ממנו שישנה את נוסח תפילתו. העני לא מתקבל ברצון לשולחן המשפחתי, אולם לאחר טענותיו ובקשותיו הוא מצורף להסב לשולחן עם כל בני המשפחה. אולם, במקום לכבד את המעמד מתנהג האורח בצורה דוחה, ומביא את הדברים עד לקצה גבול הסיבולת. בכך מפר העני את חוקי האירוח המקובלים, לפיהם בעל הבית הוא הנותן והמעניק והעני הוא המקבל והמכיר תודה למארחו, באופן שמשמר את ההיררכיה ביניהם. לעומת התנהגות מקובלת זו, העני בבית פלימו שואף לשוויון עם בעל הבית. הוא לא מסתפק בפת שניתנת לו מחוץ לדלת, מתעקש להיכנס לתוך הבית, רוצה לתפוס מקום מרכזי ושווה לבני הבית, ולבסוף גם לקבל כוס של יין, שמשמעותה השוואת מעמדו למעמד בעל הבית. כאשר העני מתנהג באופן דוחה ויורק בתוך הכוס שפלימו נתן לו, אנו כצופים במחזה חשים רגשות מעורבים. מצד אחד אנחנו מבקרים את פלימו, שלא הכניס את העני ברוחב לב אל תוך ביתו, אולם מצד שני אנו גם מזדהים עם פלימו ועם אנשי ביתו וחשים יחד איתם בגועל מהתנהגותו הדוחה של העני. הנה הם הכניסו אותו לתוך ביתם, הושיבו אותו ליד השולחן ושיתפו אותו בסעודתם - וכך הוא משיב להם רעה תחת טובה ומתעלל בהם?

23 ירושלמי ברכות א, ה: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם", אמר ר' לוי: ליבא ועינא תרין סרסורין דחטאה" (תרגום: הלב והעיניים - שני סרסורי החטא); סנהדרין מה ע"א: "אמר רבה: גמירי, אין יצר הרע שולט אלא במי שעניו רואות"; יומא סט ע"ב: "כחלינהו לעיניה [של יצרא דעריית] ושבקוהו".

24 בבא בתרא טז ע"א: "אמר ריש לקיש: הוא שטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המות".

הקריאה המסנגרת על בני הבית, מצריכה מאיתנו עיון מדוקדק בסוגיה. כאשר אנו בוחנים את מהלך העניינים, אנו מגלים שההרחקה של העני לא התחילה עכשיו, אלא שכבר בהתחלה הם הכניסו אותו בצורה מסויגת ביותר לביתם. כמו כן, אין כלל דיבור בסיפור עד לאותו רגע בו העני מחטט בפצעיו ובמורסותיו ועושה דברים מאוסים, שאז אומרים לו בני הבית: 'שב יפה!'. כלומר, על אף שהתנהגותו של העני עוררה גועל, בני הבית לא התייחסו כלל לסבלו של העני ולכאביו. עני זה התגלה כחולה הסובל קשות, אולם רק לאחר שנזפו בו ופקדו עליו לשבת כראוי, ורק לאחר שעשה בהם דברים מאוסים, הביאו לו כוס.

כאשר העני קיבל את הכוס הוא לא שותה ממנה, אלא יורק לתוכה. בכך הפכה הכוס מכלי ששותים ממנו ומקבלים דרכו את השפע של המארח, לכלי קיבול לעוני ולחולי שנכנסו לבית. ביריקה יש מעשה פונקציונלי, בשל חוליו של העני, אך היא גם מבטאת את שאט הנפש שלו ואת הבוז כלפי המארחים. מעשה היריקה מסמל את עליונותו של השטן על פלימו, ובו הוא עובר מהתנהגות סבילה להתנהגות תוקפנית. כעת התהפכו היוצרות: לא פלימו הוא זה שיורה את החץ, אלא השטן הוא שפגע בפלימו באמצעות יריקותיו.

לנוכח היריקות לא יכולים בני ביתו של פלימו לעמוד יותר, והם גוערים בכעס בעני. אם עד עכשיו התבטאה ההתנגדות לעני באופן פסיבי, הרי שעתה בני הבית נתפסים בשעת כעסם.

בגמרא עירובין סה ע"ב נאמר בשמו של רבי אילעאי: "בשלושה דברים אדם ניכר: בכוסו, ובכיסו, ובכעסו". המשותף לשלושת הדברים הללו הוא שאדם שבדרך כלל מחביא את הפנים הנסתרות של אישיותו נאלץ לחשוף אותן דווקא בשלושתם. ברור כי שיכרות וכעס מגלים היבטים נסתרים באישיותו של האדם, וכן אנשים רבים מגלים פן לא ידוע של אישיותם כאשר מבקשים מהם לפתוח את ארנקם.²⁵ באופן מטפורי, פלימו היה צריך לפתוח בתחילה את כיסו, שהתבטאה בדרך הכנסת העני הביתה, לאחר מכן בהסבה לסעודה והגשת הכוס (אם כי אמנם לא הייתה כאן השתכרות), ולבסוף במבחן הכעס, שהציב בפנינו מראה מיהו פלימו האמיתי. פלימו, בנסינו לקיים את מצוות

---

25 המהרש"א הלך בדרך זו, והסביר ששלושת הדברים מייצגים את יחסו של האדם עם סביבתו, עם אלוהיו ועם עצמו: האתגר של פתיחת הכיס מבטא את היחסים החברתיים - יחסו של האדם לסובבים אותו. הכעס, ע"פ הגמרא, דומה לעבודה זרה, ולכן כעסו של אדם מבטא את התנהגותו ביחסו עם הקב"ה. השיכרות, כמובן, משקפת את יחסו של האדם לעצמו, ובכך משלימה את שלושת המישורים שבהם מתנהלים חייו של האדם.

הצדקה באופן פורמלי בלי לראות את צרכיו של העני, מגיע בסוף לכעס, הנתפס כאחת המידות הרעות ביותר וכעבודה זרה.²⁶

מידת הכעס גורמת לאדם לאבד את מעלותיו הרוחניות, וכפי שאנו מוצאים את אמרתו של ריש לקיש בפסחים סו ע"ב: "כל אדם שכועס - אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו, אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו".

כתוצאה מגערה זאת העני נפל ומת, מול עיניהם המשתאות של פלימו ובני ביתו. למרות שכולם גערו בעני, האשמה מוטלת רק על פלימו, והוא שומע שמכריזים בחוץ שהרג נפש: "פלימו קטל גברא! פלימו קטל גברא!".

בנקודה זאת לא ההיגיון הצרוף מנחה את פלימו. השטן הצליח להפתיע אותו כאשר נפל ומת, ופלימו מופעל כעת על ידי מנגנון ההישרדות. במצבי לחץ ישנן שתי אפשרויות: להילחם או לברוח ("Fight or Flight"), ופלימו נוקט בשיטת הנסיגה - בורח לבית הכסא.

רש"י מפרש שהוא "נחבא בבית הכסא חוץ לעיר", כיון שבימים אלו בית הכסא היה מחוץ למקום ישיבת בני אדם. אולם, העובדה שהוא ברח דווקא לבית הכסא²⁷ כמובן אינה שרירותית. פלימו התחבא במקום שבו העיסוק הוא בצרכים בסיסיים מאוד של כל אדם, מקום ההפרשות הגופניות. יש לזכור שהעיסוק של העני בהפרשותיו ליד השולחן היווה את נקודת השבירה של פלימו, בה גער בשטן. פלימו איבד בבת אחת את התדמית ה'בעלבתית' המכובדת שעטה על עצמו עד כה, והפך לאדם שמפחד ממה שקרה ומצא מחסה בבית הכסא, מקום המסמל רוח רעה ומיאוס, בערב היום הקדוש, בו האדם מתנתק מצרכיו הפיזיים ודבק ברוח.

פלימו ראה בחיים רק שתי אפשרויות: להיות ה'צדיק' המתרחק מכל רע, או ה'חוטא' השווה במקומות המבטאים רוח רעה ומיאוס. בהווייתו של פלימו אין מקום להכלה של 'גם וגם'.

על פי רש"י על המעשה (ד"ה ערק), פלימו היה סבור שבאים עליו נוגשי המלך להורגו. פלימו מוטרד מכך שרודפים אחריו, ולא כתוב שהוא מוטרד ממותו של העני. כשמישהו מת באופן לא צפוי, הצפיה היא שהמעורבים או אלו שהיו איתו יבדקו מה

26 משנה תורה, הלכות דעות פ"ב ה"ג: "ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינונית אלא יתרחק מן הקצה האחד עד הקצה האחר... וכן הכעס מדה רעה היא עד למאד וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד הקצה האחר, וילמד עצמו שלא יכעוס ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו... אמרו חכמים הראשונים: כל הכועס כאילו עובד עבודת כוכבים. ואמרו שכל הכועס אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו ואם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו, ובעלי כעס אין חייהם חיים".

27 יש לציין שעל פי הרב ראובן מרגליות, מחקרים בדפי התלמוד - עוללות, ירושלים תשמ"ט, עמ' כז-כח, חל שיבוש בפתיחת ראשי התיבות "ביה"כ", ופלימו הטמין עצמו בבית הכנסת.

קרה, ולא שיברחו מהמקום. כאשר פלימו לא מסוגל להכיר בחלקים הקשים שלו, הוא נעשה אטום גם לסבלו ולחוליו של הזולת.

אולם, גם בבית הכסא לא מוצא פלימו את השקט המיוחל. השטן בדמות העני מגיע עד לשם, ופלימו מאבד את עשתונותיו ולא מבין כיצד אותו עני קם פתאום לתחיה.

ניתן לפרש את "אזל בתריה ונפל קמיה" בסוגיה בשתי דרכים:

1. פלימו נפל לפני השטן - השטן הלך אחרי פלימו ופלימו נפל לפניו.

2. השטן נפל לפני פלימו - השטן הלך אחרי פלימו ונפל לפניו.²⁸

על פי הפירוש הראשון, פלימו ברח בגלל שהופצה שמועה שהוא הרג את העני, והנה העני המת הופיע לפניו בבית הכסא, מקום המחבוא שלו. פלימו המופתע נופל לפניו - או מתוך אימה, או מתוך תחנון ובקשה שהעני יסלח לו. על פי הפירוש השני, השטן הגיע לפלימו ואז כמו חזר שוב על סצינת המוות. המהרש"א כתב עוד שהשטן היה נראה כאדם אחר ופלימו לא מבין איך שניים מתים לו במקריות איומה ומעלילה שכזו. ועוד פירש שחשב שבראשונה לא מת ורדף אחריו, אבל עכשיו מת ממש. דבר זה גרם לפלימו בפעם הזו להביע צער וחרטה אמיתית על 'יריית החצים' ולהאמין בכוחו של השטן.

בכל מקרה, על פי שני הפירושים, פלימו עובר כאן חוויה טראומטית שגורמת לו לעבור שינוי. במפגש עם העני בבית הכסא פלימו מאבד את העמידה הזקופה שאפיינה אותו עד עכשיו. כאשר השטן ראה שפלימו מצטער צער של ממש, הוא חשף את דמותו האמיתית: הוא לא עני, אלא השטן. השטן הוריד את המסכה וגילה את דמותו האמיתית כאשר פלימו הוריד את המסכה שלו כצדיק מושלם וגילה את חולשותיו ואת חוסר יכולתו להכיר בסבלו ובצערו של הזולת. בעקבות כך השטן מדריך אותו ופלימו החליף את עמדת הפתיחה שלו, המסומלת ב"גירא בעיניה דשטן", לעמדה של "רחמנא ליגער ביה בשטן". בין "גירא" ל"יגער" יש דמיון צלילי, המדגיש את הניגוד בין עמדתו הראשונית של פלימו לעמדתו לאחר המפגש עם השטן.²⁹ הצער הכן של פלימו חודר ללבו של השטן ומהפך גם אותו מדמות מתגרה ליצור אנושי שיש בו גם את מידת הרחמים. בנקודה זאת חל מהפך ונוצר שיח פנים אל פנים בין פלימו והשטן: פלימו לא מסתכל על השטן מרחוק, מרגיש עליו עליונות ויורה בו חיצונית ניצחון, אלא יורד על ברכיו ומבקש את עצתו של השטן, כיצד עליו להתמודד מולו. השטן מלמד את פלימו כיצד עליו להילחם ביצר הרע, ומכוון את פלימו³⁰ להפנות את בקשתו להגנה מהשטן

28 כך פירש המהרש"א. בכתב יד מינכן כתוב "אזל ונפל קמיה", וגרסה זו מסייעת לדברי המהרש"א.

29 העיר על כך חברוני, לעיל הערה 4.

30 יוחאי רוזנברג, "לסדוק את החלל", עיתון מקור ראשון, מוסף שבת 863, ויקהל תשע"ד, ראה את הסיפור כהליך של גילוי הזהות אצל פלימו. העני החזיר לפלימו משהו מהאני, והשיב לו שתי אבדות

כלפי שמיא. השטן בשיעורו לפלימו מלמד גם אותנו, שמצד אחד אסור לאדם לסמוך על עצמו במאבק ביצר והוא צריך לבקש עזרה מה', אך יחד עם זאת היצר הוא שלוחו של ה' ויש לנהל איתו מלחמה ממקום פנימי, כחלק מהאדם, ולא להסתכל עליו כנבדל ונפרד. השטן מתגלה כשליח נאמן של ה', ואף כדמות רגישה, מתחשבת ומחנכת. הוא לא מתגרה בפלימו מתוך רוע, אלא מתוך שליחות אלוהית. תפקידו אינו לנצח את האדם, כי אם לבחון אותו ואפילו לסייעו לעבור את המבחן בהצלחה. הרעיון שהאדם זקוק לעזרתו של הקב"ה כדי להתמודד עם היצר מופיע גם בגמרא בקידושין ל ע"ב:

אמר ר' שמעון בן לוי: יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ומבקש המיתו, שנאמר: 'צופה רשע לצדיק ומבקש להמיתו', ואלמלא הקב"ה עוזרו אין יכול לו, שנאמר: 'ה' לא יעזבנו בידו'.

בהמשך הגמרא שם אנו מתוודעים לעיקרון לפיו הכוחות והיצרים יכולים לשמש הן לחיוב והן לשלילה:

תנא דבי רבי ישמעאל: אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש - אם אבן הוא נימוח, אם ברזל הוא מתפוצץ.

רבי ישמעאל אמנם כינה את היצר הרע 'מנוול', אולם לא ייעץ להרוג אותו וגם לא להילחם עמו מלחמת חרמה, אלא למשוך אותו לבית המדרש. שכן, ייתכן מאוד שהדרכת התורה תגרום לאותו יצר לבוא לידי ביטוי בצורה חיובית.

מכאן, שאין 'יצר הטוב' ו'יצר הרע'. מדובר בכוח אחד, שכמשתמשים בו לשלילה הוא מתגלה כרע וכאשר משכילים להשתמש בו כראוי הוא מתגלה כטוב. ביומא סט ע"ב מסופר איך לאחר שנעקר יצר עבודה זרה, קיוו חכמים לנצל את שעת הרצון ולעקור גם את יצר העבירה (= יצר המין). היצר מזהיר אותם שאם יבטלו אותו, יחרב העולם, והם עוצרים אותו לשלושה ימים. כתוצאה מכך, לא נמצאה בכל ארץ ישראל אפילו ביצה אחת (עקב ביטול היצר גם מבעלי החיים, ובכללם התרנגולות).

המילה 'יצירה' נגזרת מהמילה 'יצר'. כשהיצר איננו מכוון ליצירה ולהוספת חיים, הוא הופך למנוול. מאידך, כשהוא משמש לתפקידו הנכון, הוא יוצר חיים בריאים וחדשים.

גדולות: את האפשרות של החידוש והלמידה, של מציאת משהו בלתי צפוי במציאות החיצונית, או הפנימית, שיכול לאפשר מפגש מחודש; ואת התפילה, את הפנייה אל 'הרחמן'.

סיכום

בפתח המאמר הוצג הסיפור על פלימו והשטן כחלק משרשרת סיפורים העוסקים במלחמתו של האדם ביצר המין, והועלתה השאלה מדוע סיפור זה, שעל פניו אינו שייך לנושא זה, נכלל בקבוצה זאת. לאחר עיון מעמיק בסיפורים, ובפרט בסיפור זה, עלתה המסקנה שהדגש בהם הוא על ההתמודדות עם כוח היצר באשר הוא. מבין החכמים המופיעים בסיפורים אלו, רק רב עמרם הצליח לגבור על יצרו. הסיפור של רב עמרם והסיפור של ר' חייא מופיעים מתוך המציאות הריאלית, ללא התערבותו של השטן. אולם בעוד סיפורו של ר' עמרם מסתיים באופן מופתי, סיומו של סיפור ר' חייא הוא טרגי.

בסיפור על פלימו העני לא עורר רצון להכניסו פנימה ופלימו ניסה להשאירו בחוץ. אך כשם שהעני הצליח בסופו של דבר להיכנס לבית ולהסב ליד השולחן, כך היצר אינו כוח הפועל עלינו מבחוץ, ומקומו בפנים, בנפשו ובאישיותו של האדם. בתחילת הסיפור פלימו ניסה להתעלם מחלקי נפשו העניים־ארציים. העני פורץ לתוך הסדר הטוב, ומפר את החוקים ואת הנורמות שהתקיימו עד לרגע זה בבית פלימו. ערב היום הקדוש, בו האדם מתנתק מהצרכים הגופניים, כל מהותו של העני מדגישה דווקא חלקים נמוכים ומכוערים אלו של בשר ודם לעומת הקב"ה הקדוש והנשגב. הוא לא סובל רק מחסרון כיס אלא חולה וסובל, גופו פצוע, והפרשות דוחות יוצאות מפצעיו ומפיו. העני נזקק לאדם ולחברה, שיראו אותו ואת סבלו ושיטפלו בו באהבה. אולם, פלימו רואה בו אדם נחות, שאמנם מבחינת דין צדקה חייבים להכניסו הביתה, אך יחד עם זאת צריך להישמר ולשמור מפניו, שלא יבואו לידי מגע איתו ולסכנת הידבקות ממנו.

פלימו ראה בעני את ה"אחר" שיש להימנע ממפגש משמעותי עימו, כדי שלא יוכל להשפיע בדרכיו ובמעשיו המגונים לרעה. אולם, בתהליך החינוך שלו על ידי השטן הוא הבין שהאחר אינו אלא שיקוף שלו עצמו, וגם בו יש חלקים 'עניים'. פלימו הגיע למצב של חוסר שליטה, אז יצא ממנו כעס שהיה חבוי עד עתה, ומהרגע שפרץ היה בכוחו אף להרוג אדם.

בשלב זה פלימו ברח מהבית. החץ שירה פלימו כל יום לעבר השטן במילותיו הצליח ביום זה להרוג את העני, שהתגלה בהמשך כשטן מחופש - אך אז התברר שאי אפשר באמת להרוג אותו. גם כשנראה שהוא איבד מכוחו ומת, הוא חי ובוטע ותובע את שלו.

פלימו ברח לבית הכיסא, ובכך הנכיח שהפוסל - במומו פוסל,³¹ וש"כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו" (משנה נגעים ב, ה).³² כך פלימו מוצא את עצמו מתעסק בחלקיו הנמוכים, בהפרשות הגוף ובטומאה, בערבו של יום הכיפורים. פלימו לומד להכיר גם כוחות אלו באישיותו, ולהבין שיש לו עבודה יומיומית עימם. המטרה אינה לנצח או להמית כוחות אלו, אלא לרתום אותם למטרות טובות. לשם כך צריך גם להתפלל לעזרתו של הקב"ה. פלימו מלמד אותנו שהתפיסה לפיה תפקידם של היצרים לנסות אותנו, בעוד עלינו מוטלת החובה לדחותם ולהימנע ממפגש והתמודדות עימם, בטעות יסודה. הגילוי שחושף בפנינו פלימו הוא שלא ניתן להימנע ממפגש עם כוחות הגוף, שכן הם מצויים בתוכנו ולא מחוצה לנו. עלינו מצד אחד להכיר בקיומם ובכך שגם הם נמצאים בעולם בשליחותו של הקב"ה, ויחד עם זאת לרתום אותם, לעדנם ולתעלם לעבודת ה'. כשאדם יכיר בכך שהיצר הוא חלק אימננטי מאישיותו, לטוב ולרע, ולא משהו חיצוני ובלתי שייך, הוא יוכל בעזרת האל לכוון את דרכיו ואת יצריו, המניעים את פעולותיו, לחיי תורה ומצוות. רק כשהאדם יקבל את החלקים האלה שנמצאים אצלו הוא יוכל גם להיות אמפטי ורגיש כלפי הדברים הפחות יפים שנמצאים אצל זולתו - להזמין את העני אל תוך הבית, להסב יחד עימו לאותו השולחן, ולאכול בצוותא את הסעודה המפסקת טרם כניסת היום הקדוש בשנה.

31 קידושין ע"ב.

32 ע"פ הדרשנות הבעשטני (הרב שלום פרלוב, דברי שלום, וילנא תרמ"ב, פרשת קרח, דף נו ע"א): "שנינו 'כל הנגעים אדם רואה חוץ מנגעי עצמו', ופירש הבעל שם טוב הק' כל הנגעים אדם רואה חוץ - נמשך זה מנגעי עצמו, כמאמר רבותינו ז"ל 'כל הפוסל במומו פוסל'".